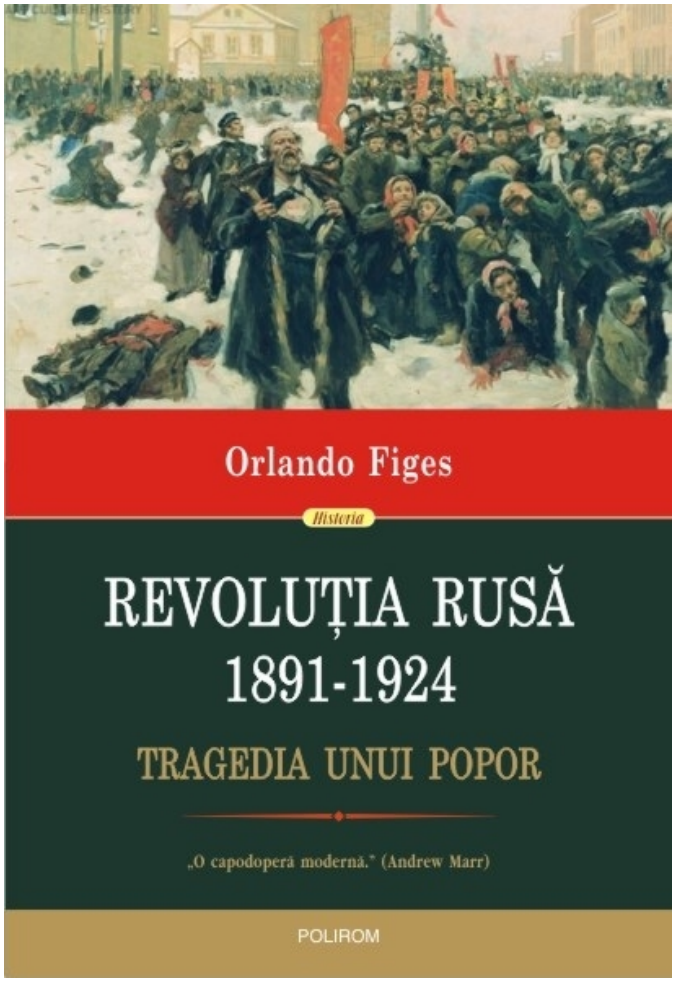
Scris de Ninel Ganea
Luni, 27 Februarie 2017 20:47

Aproape orice carte de istorie este binevenită, într-o lume tot mai înclinată să folosească o rațiune geometrică, seacă și ucigătoare, atunci când nu plonjează direct în irațional. Cunoașterea trecutului, chiar și imperfectă, mai temperează din excesele progresivismului, în același timp în care pune o frână solidă optimismului antropologic.

Măcar și din acest punct de vedere ar trebui să ne bucure apariția unei cărți istorice de dimensuni monumentale, precum “Revoluția Rusă. Tragedia unui popor” , de Orlando Figes, lucrare publicată anul trecut de Editura Polirom și distinsă cu numeroase premii literare.

E de remarcat ușurința cu care se citește această carte de aproape 1000 de pagini, efortul narativ incredibil, portretele dramatice ale multor protagoniști sau pendularea constantă între istoria populară și studiul academic. Volumul i-a adus lui Figes, un specialist în istoria rusă, elogii impresionante, mai ales în condițiile în care autorul încearcă să se plaseze metodologic între dogma marxist-sovietică, potrivit căreia condițiile economice insuportabile ale rușilor au fost decisive pentru izbucnirea Revoluției, și teza conservatoare, susținută de Richard Pipes,

printre alții, după care Revoluția a fost, în primul rând, o lovitură de stat.

Totuși, acest echilibru matematic între “extreme” ideologice, scos în evidență de mulți recenzeți ai lui Figes, riscă să se năruie, dacă privim atent. Deși evită determinismul marxist, specific interpretărilor comuniste, istoricul britanic condamnă fără drept de apel regimul țarist al lui Nicolae al II-lea și al lui Alexandru al III-lea, pe care îi vede drept principali responsabili pentru prăbușirea imperiului. Obstinația lor autocratică, refuzul de a permite parlamentarismul, amânarea unor reforme economice și sociale, sunt doar câteva dintre punctele de acuzare enumerate de Figes. “Căderea Imperiului Țarist nu a fost inevitabilă; prostia țarilor, însă, a făcut-o să fie ”, concluzionează, la un moment dat, autorul. Rechizitoriul țarului Nicolae al II-lea este nemilios și profund nedrept. “Nicolae era sursa tuturor problemelor(…) Prin el, Rusia a luat ce era mai prost din două lumi: un țar hotărât să conducă de pe tron și, cu toate astea, incapabil să-și exercite puterea”, continuă Figes.

Dacă ne uităm însă doar pe una dintre aceste acuzații, refuzul parlamentarismului, vedem că ea pur și simplu nu stă în picioare. Dincolo de acceptarea Dumei, după Revoluția de la 1905, problema principală a parlamentului rus a reprezentat-o radicalismul său. E greu de imaginat cum s-ar fi putut găsi o cale rezonabilă de dialog cu un legislativ care avansa regulat propuneri de abolire a monarhiei, de naționalizare și, apoi, cândva, de împărțire a pământurilor, etc. Iar multe din aceste idei le aparțineau Cadeților (liberalilor (sâc!) care au orchestrat Revoluția din Februare), nu revoluționarilor fundamentaliști.

Richard Pipes pune punctual pe “i” într-o carte, “Three Whys of the Russian Revolution”, din păcate, încă netradusă în română: “Aflat cu spatele la zid, guvernul a făcut concesii după concesii, și, cu toate acestea, nimic nu era suficient, deoarece liberalii și radicalii își ascuțeau cuțitele pentru lovitura de grație”.

Figes admite că “acum suntem cu toții istorici sociali”, iar prima parte din opusul său se ocupă de descrierea în detaliu a condițiilor economice, politice și sociale din Rusia, lăsând să se înțeleagă destul de transparent inevitabilitatea prăbușirii (și un determinism social, cel puțin). Cu toate astea, Lenin, în ianuarie 1917, declara că el și generația sa nu vor apuca să vadă o revoluție în Rusia. Dincolo de impresia subiectivă a unui terorist politic, documentele, statisticile și istoriile economice pun serios sub semnul întrebării legitimitatea interpretării lui Figes. Pipes, de pildă, este, din nou, foarte tranșant când spune că țarul a fost îndepărtat nu de mulțimile revoltate, ci de generali și politicieni, iar abdicarea țarului a fost motivată de patriotism.

Însă, și alți cercetători mai vechi sau mai noi, dar ale căror studii încă nu au fost contrazise, după știința mea, susțin, din alte puncte de vedere, o teză similară. Anthony Sutton, profesor de economie la Standford University și unul din cei mai bine documentați istorici ai secolului XX, a avansat printre primii teza că Imperiul Țarist era la începutul războiului pe cale să devină principala putere economică a lumii, datorită unor politici foarte favorabile capitalului, corelate cu o protecție socială aproape inovatoare . Astăzi, o versiune mai puțin tare a aceleiași teze pare să se impună în rândul istoricilor economici. În “Cambridge Companion to Russian History”, capitolul dedicat economiei imperiului se încheie astfel: “Rusia era o economie de piață în preajma războiului, iar agricultura, în pofida unor probleme instituționale, avea un ritm de creștere la fel de rapid ca în Europa, iar dacă Rusia rămânea pe același model și după război, indicatorii săi economici nu ar fi fost schimbați: cu alte cuvinte, economia Rusiei ar fi întrecut media europeană”. Alți cercetători au analizat nivelul de trai al locuitorilor din St. Petersburg comparativ cu Milano, Londra sau Amsterdam și au descoperit că nivelul de venit al muncitorilor din Rusia (cei care în interpretarea lui Figes au contribuit la succesul revoluției) era mai ridicat decât al celor din Milano, comparabil cu cel din Amstedam, fiind totuși depășit de muncitorii englezi.

Figes nu se limitează doar la anatemizarea țarului. Rușii obișnuiți, mujicii, nu ies nici ei deloc mai bine. Iar aici, chiar și o minte nedeprinsă cu studiul istoriei poate sesiza anumite exagerări și decupaje care dovedesc o tendință ideologizantă. “Satul era un focar de intrigi, răzbunări, lăcomie, ipocrizie, răutate și, câteodată, acte înfiorătoare de violență ale vecinilor, unii împotriva celorlalți”. Așa caracterizează Figes satul rusesc. Iar pentru a-și întări teza, istoricul britanic descrie o lume de barbari, pentru care, probabil, și comunismul a fost un regim prea blând. “It was still a common practice in some parts of Russia for a peasant bride to be deflowered before the whole village; and if the groom proved impotent, his place could be taken by an older man, or by the finger of the matchmaker. Modesty had very little place in the peasant world. Toilets were in the open air. Peasant women were constantly baring their breasts, either to inspect and fondle them or to nurse their babies, while peasant men were quite unselfconscious about playing with their genitals. Urban doctors were shocked by the peasant customs of spitting into a person's eye to get rid of sties, of feeding children mouth to mouth, and of calming baby boys by sucking on their penis”. Fragmentele despre violența satului merg și ele exact în aceeași direcție, iar din întrebarea sa retorică care încheie astfel de pasaje horror, “de unde vine violența? din cultura lor sau din mediul dur în care au fost nevoiți să trăiască”, transpare un determinism cultural. (Pentru o comparație școlară instructivă, încercați să vă imaginați cum s-ar fi putut scrie istoria Revoluției Franceze, în lumina cruzimii fără precedent a torționarilor și maselor isterizate din Paris sau din alte orașe).

Cartea suferă și prin absența unor momente și personaje relevante. De exemplu, rolul fundamental al bancherilor străini în Revoluția din Februarie, documentat amplu de același Sutton, nu apare nicăieri. O notă de subsol, doar, vorbește despre apartența într-o organizație ocultă a celor care făceau parte din guvernul provizoriu.

Preocupările spirituale ale țarului și familiei sale nu sunt nici ele demne de multe comentarii, deși este suficient să spunem că trăirea duhovnicească a familiei l-a făcut pe unul din apropiații străini (un englez) ai familiei să treacă la ortodoxie și să se călugărească. Episodul Rasputin, un asasinat moral al familiei imperiale, este tratat și el într-o cheie ultraconvențională, lăsând pe dinafară studiile mai recente, inclusiv rusești , care pun sub semnul întrebării campania de PR desfășurată împotriva țarilor și o reabilitează cel puțin pe țarină, dacă nu pe Rasputin.

Nefiind un slavolog sau vreun istoric profesionist, nu mi-am propus un studiu critic, ci doar să arunc anumite lumini și umbre asupra unei cărți periculos de seducătoare. Chiar și cu această precauție luată, aș mai adăuga că Figes nu este nici pe departe la o primă ispravă de tipul acesta. Cartea sa despre istoria culturală a Rusiei, recenzată pe acest blog , suferă și ea de numeroase probleme care nu pot fi trecute cu vederea ușor. Mai mult, aceste probleme nu provin cu certitudine din necunoștință, ci reprezintă, cred, o dovadă de politizare flagrantă a unui demers științific. Dacă adăugăm la acest mix și controversele , deloc puține și deloc onorabile, în care autorul a fost implicat, ar trebui să avem argumente suficiente pentru precauție când citim această carte.

PS: Din postura unui diletant, discut Istoria Imperiului Rus în sec XIX și XX, în cadrul cursului ținut la Academia Privată.